

# Jan Długosz – polski prekursor państwowznawstwa<sup>1</sup>

Jerzy T. Kowaleski<sup>a</sup> 

**Streszczenie.** Celem artykułu jest przedstawienie słowno-liczbowych opisów zawartych w pracach polskiego XV-wiecznego duchownego, kronikarza i historyka Jana Długosza jako źródeł, na podstawie których możliwe jest stworzenie statystycznego obrazu ówczesnej sytuacji gospodarczej, szczególnie w skali mikro (parafia, dekanat) i mezo (diecezja).

Omówione zostały biografia i wybrane prace Długosza. Uwagę zwrócono na elementy państwowznawstwa w dorobku Długosza, zwłaszcza w *Regestrum Ecclesiae Cracoviensis* oraz we wprowadzeniu do *Annales* (wyliczenie i opis polskich rzek, jezior i miast nadbrzeżnych – *Chorographia*), a także przykład skrupulatnego opisu sytuacji gospodarczej zaczerpnięty z *Liber beneficiorum*. Dzieło to w powiązaniu z analogicznymi rejestrami lub inwentarzami uposażeń kościelnych w diecezjach poznańskiej i wrocławskiej, sporządzanymi w zbliżonym okresie, stanowi ważne źródło w badaniach państwowznawczych dotyczących historii gospodarczej kraju u schyłku średniowiecza.

**Słowa kluczowe:** historia gospodarcza, Jan Długosz, państwowznawstwo

## Jan Długosz – Polish pioneer of state science

**Summary.** The main purpose of this article is to present verbal and numerical descriptions included in the works by Jan Długosz (the 15th-century Polish priest, annalist and historian) as a base for creating the statistical picture of the then economic situation of Polish regions, especially in the micro-scale (parishes, deaneries) and the mezzo-scale (dioceses).

Jan Długosz's biography and selected works were discussed in the study. The study focuses on the elements of state science in his works, particularly in *Regestrum Ecclesiae Cracoviensis* and in the introduction to *Annales* (the enumeration and description of Polish rivers, lakes and waterfront cities – *Chorographia*), as well as on the detailed description of the economic situation presented in *Liber beneficiorum*. This Długosz's work along with the corresponding registers or inventories of church wages in the Poznań and Wrocław dioceses constitute a significant source for state science studies concerning the history of economy in Poland at the end of the Middle Ages.

**Keywords:** history of economy, Jan Długosz, state science

**JEL:** B11, N33

---

<sup>1</sup> Artykuł został opracowany na podstawie referatu wygłoszonego na II Kongresie Statystyki Polskiej, który odbył się 10–12 lipca 2018 r. w Warszawie.

<sup>a</sup> Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny – emerytowany nauczyciel akademicki.

*Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae* Jana Długosza, zwyczajowo określane jako *Roczniki* lub *Kroniki*, przyćmiły na stulecia znaczenie i rangę innych jego dzieł, w tym przede wszystkim tekstu *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*. Tymczasem te mniej znane dzieła lokują Długosza w gronie czołowych przedstawicieli nie tylko polskiej historiografii i kultury, lecz także państwowznawstwa i dyplomacji schyłku średniowiecza.

Celem artykułu jest przedstawienie słowno-liczbowych opisów zawartych w pracach polskiego XV-wiecznego duchownego i kronikarza Jana Długosza jako źródeł, na podstawie których możliwe jest stworzenie statystycznego obrazu ówczesnej sytuacji gospodarczej, szczególnie w skali mikro (parafia, dekanat) i mezo (diecezja).

### DROGA ŻYCIOWA JANA DŁUGOSZA – UWAGI

Cechy osobowości i poglądy Długosza, podobnie jak jego stanowisko wobec ważnych kwestii kościelnych, politycznych i gospodarczych ukształtowały się w latach jego dzieciństwa i młodości pod wpływem klimatu domu rodzinnego, a także późniejszych kontaktów i spotkań. Czynniki te odcisnęły się na przekonaniach przyszłego historyka – kronikarza, ekonomisty – zarządcy i polityka – dyplomaty o własnej roli i czekających go zadaniach.

Długosz urodził się w Brzeźnicy w ziemi wieluńskiej w 1415 r. (Bukowski, 2016, s. 70). Niektórzy historycy przyjmują, że przyszedł na świat w pobliskim Niedzielsku, ponieważ przez pewien czas tytułował się właśnie Janem Długoszem z Niedzielska. Jednak miejscowość ta przypadła rodzinie Długoszków herbu Wieniawa dopiero w 1421 r. jako dar królewski za postawę ojca rodu w bitwie pod Grunwaldem (Bukowski, 2016, s. 70). Małą ojczyznę nastoletniego Długosza stanowiło pogranicze ziemi wieluńskiej, zachodniej części Śląska Opolskiego (Kluczbork, Lgota), Górnego Śląska (Kłobuck) i północno-zachodniej Małopolski (Nowy Korczyn).

Posiadał liczne rodzeństwo (Mitkowski, 1988, s. 5). Urodził się jako czwarty z braci, przy czym dwóch, którzy przyszedli na świat bezpośrednio przed nim, nie przeżyło wieku niemowlęcego. Z ośmiu braci urodzonych po nim tylko czterech osiągnęło dorosłość. O imionach i liczbie siostr ówczesne źródła w ogóle nie wspominają (zob. *Vita Dlugossii*)<sup>2</sup>. Wiadomo natomiast, że wszystkim młodszym braciom kronikarza nadawano imię Jan. Linia męska Długoszków z Niedzielska wygasła w 1506 r., a rodzice historyka pochowani zostali w nieistniejącej już dzisiaj kolegiacie wieluńskiej pod wezwaniem św. Małgorzaty.

---

<sup>2</sup> Nie jest znany autor tej pracy, która musiała powstać już po śmierci Długosza. Niektórzy badacze uważają, że *Vita Dlugossii* napisał Filip Kallimach, inni – że jeden z kanoników, członków Kapituły Katedralnej, którzy wcześniej współpracowali z Długoszem (za: Koczarska, 1997, s. 507 i 508).

Ojciec i stryj historyka – jego najbliżsi krewni w linii męskiej – byli uczestnikami bitwy pod Grunwaldem. Pierwszy z nich, Jan, jako rycerz wyróżnił się na polu walki; drugi, Bartłomiej, proboszcz w Kłobucku pełniący obowiązki kapelana królewskiego, odprawił jedną z dwóch mszy w dniu bitwy, rankiem 15 lipca 1410 r. Fakty te pozwalają domyślać się nastrojów, w których wzrastał w domu rodzinnym późniejszy historyk i polityk. Uzasadniają one zainteresowanie młodego Długosza eksponowaną w katedrze na Wawelu kolekcją sztandarów krzyżackich zdobytych pod Grunwaldem, które w 1448 r. zaowocowało historycznym opracowaniem pt. *Banderia Pruthenorum*, z ilustracjami chorągwi wykonanymi przez krakowskiego malarza cechowego Stanisława Durinka (Dąbrowski, 2003, s. XXXIV).

Kiedy ojciec późniejszego historyka objął z królewskiego nadania starostwo w Nowym Korczynie, Długosz został posłany do miejscowej szkoły parafialnej. Następnie staraniem ojca i stryja w 1428 r. w wieku 13 lat immatrykulował się na Akademii Krakowskiej. Przez następne trzy lata odbywał studia jako scholar na poziomie wstępnym sztuk wyzwolonych (Wyrozumski, 2016, s. 27). Choć nie osiągnął żadnego stopnia akademickiego, nabył umiejętność biegłego posługiwania się łaciną w mowie, piśmie i czytaniu ze zrozumieniem, któremu wówczas poświęcał najwięcej czasu (Bobrzyński i Smolka, 2015, s. 7). Nie inaczej niż pozostali uczniowie, czynnie uczestniczył także w uroczystościach kościelnych, „przygotowując się tym samym do duchownego zawodu” (Bobrzyński i Smolka, 2015).

Michał Bobrzyński i Stanisław Smolka, autorzy fundamentalnej, wydanej 125 lat temu monografii o życiu i piśmiennictwie Długosza, nie wymienili wprost przyczyn jego przedwczesnego odejścia z uczelni. Nie przeczyli też hipotezie, że mogło się to wydarzyć za sprawą krakowskiego biskupa Zbigniewa Oleśnickiego, który jako kanclerz i fundator uniwersytetu miał przemożny wpływ na losy uczniów, studentów i magistrów (Bobrzyński i Smolka, 2015). Oleśnicki posiadał umiejętność dostrzegania wokół siebie osób zdolnych, potencjalnie przydatnych w pracy i służbie publicznej, w tym kościelnej. Być może ujrzał w młodym Długoszu kandydata na sekretarza biskupiej kancelarii i swojego męża zaufania.

Przypuszczenia co do przyczyn mogą być różne, ale pewne jest, że Długosz został pisarzem na dworze biskupim przed ukończeniem 17. roku życia<sup>3</sup>. Po przyjęciu w 1431 r. na dwór biskupa, niebawem arcybiskupa, wreszcie pierwszego polskiego kardynała Oleśnickiego, dalszy rozwój kariery zawodowej Długosza i związanych z nią misji był niezwykle pomyślny. Młody pisarz zwracał na siebie uwagę sumiennością i dokładnością w wykonywaniu obowiązków, zdolnościami organizatorskimi oraz praktycznym podejściem do podejmowanych przedsięwzięć, szczególnie jeśli miały one charakter gospodarczy. „W rezultacie

---

<sup>3</sup> Niektórzy historycy zakładają, że do odejścia Długosza z uniwersytetu mogła przyczynić się zła sytuacja materialna jego rodziny i jego samego (Smolucha, 2016, s. 67).

zaczął szybko osiągać wysokie godności kościelne połączone z bogatymi prebendami. Jak było wówczas w zwyczaju” – pisał Józef Mitkowski, i dopowiadał, że Długosz zdobywał te zaszczyty i dochody, „nie posiadając święceń kapłańskich”, które przyjął w 1440 r. (Mitkowski, 1988, s. 15). Jednak już w 1436 r. w wieku 21 lat otrzymał wysoką godność kanonika katedralnego krakowskiego, a dwa lata wcześniej przejął po swoim stryju, który zmarł w 1435 r., probostwo w Kłobucku – ze względu na wysokość dziesięcin jedno z najbardziej dochodowych w obszarze diecezji krakowskiej. Działo się to za wiedzą i aprobatą Oleśnickiego.

Jeszcze za życia arcybiskupa, a potem kardynała, Długosz skupił w swoim ręku godności m.in. kustosza kieleckiego i wiślickiego oraz kanonika kieleckiego, po śmierci Oleśnickiego w 1455 r. został zaś kanonikiem sandomierskim i gnieźnieńskim. Mitkowski zauważał, że łączenie tych funkcji i godności było zakazane, lecz powszechnie praktykowane (Mitkowski, 1988, s. 16)<sup>4</sup>. W ciągu prawie 25 lat pracy w kancelarii biskupiej krakowskiej Długosz zyskał pełne zaufanie Oleśnickiego<sup>5</sup>.

Awans z funkcji pisarza i notariusza do godności kanclerza kurii oznaczał dla Długosza coraz bardziej odpowiedzialne obowiązki, zarówno wewnątrz diecezji krakowskiej, jak i poza nią. Te pierwsze miały na ogół charakter ekonomiczny, drugie zaś wiązały się z dyplomacją i towarzyszącymi jej wyjazdami zagranicznymi. Oleśnicki w ostatnich latach panowania Władysława II i przez cały okres rządów Władysława III Jagiellończyka należał do czołowych osobistości w królestwie. To właśnie w tym czasie powstawały pierwsze prace Długosza, m.in. *Księga uposażeń biskupstwa krakowskiego (Regestrum Ecclesiae Cracoviensis)*, niekiedy błędnie utożsamiana z późniejszym dziełem *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*. Pierwsza z tych prac nie zachowała się do czasów współczesnych, o jej treści można jednak wnioskować na podstawie zawartości tej drugiej. Obydwa opracowania służyły dokumentacji legalności majątków kościelnych, miały także cel fiskalny, który polegał na uzyskaniu dokładnych i aktualnych informacji na temat materialnej podstawy wysokości oczekiwanych i ściąganych dziesięcin z danego obszaru (wsi, miasta, folwarku, parafii). W przypadku *Regestrum...* informacje te zbierano tylko dla biskupstwa (katedry) w Krakowie i kościołów kolegiackich w diecezji, natomiast w przypadku *Liber beneficiorum...* – także dla klasztorów i probostw (zob. Przedziecki, 1863; Wyrozumski, 2006,

<sup>4</sup> Należy dodać, że Długosz, pomnażając swoje majątności, szczerze się nimi dzielił. Wspomagał swoich braci, a także miał udziały majątkowe w co najmniej 15 fundacjach bądź świadczył na ich rzecz prace organizacyjne. Dzięki tym fundacjom wznoszono kościoły i domy dla niezamożnych księży (wikarych, mansjonarzy, psalterzystów), lokowano klasztory oraz budowano bursy akademickie i zabezpieczano ich funkcjonowanie (Bobrzyński i Smolka, 2015, s. 201–209).

<sup>5</sup> Świadectwem zaufania Oleśnickiego do Długosza było powierzenie mu zarządzania majątkiem biskupim, a zwłaszcza wyznaczenie go przez przeczuwającego rychły kres życia kardynała na wykonawcę swego testamentu, z pominięciem najbliższych członków rodziny purpurata.

s. 155)<sup>6</sup>. Opisy słowno-liczbowe lub inwentarze dóbr podlegających opodatkowaniu kościelnemu siłą rzeczy były równoznaczne z elementami państwowznawstwa w skali regionu lub subregionu.

Długosz był twórcą koncepcji tych prac, a zachęta do ich stworzenia pochodziła od Oleśnickiego. Podobnie było w przypadku *Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae*, które kanonik kapituły krakowskiej zaczął pisać w roku śmierci swojego pracodawcy i opiekuna. Autor pracował nad tym dziełem, złożonym z 12 ksiąg, aż do 1480 r., w którym zmarł, a zadeedykował je Oleśnickiemu – w 25 lat po jego śmierci (Wyrozumski, 2006, s. 159–165.).

W tym kontekście widać lojalność Długosza wobec jego zwierzchnika. Kronikarz był wierny kardynałowi, kiedy ten znajdował się u szczytu politycznej potęgi, i pozostał mu równie wierny, gdy kardynał, odsuwany od władzy przez króla Kazimierza Jagiellończyka, z roku na rok tracił wpływy na rządy państwem. Po śmierci Oleśnickiego Długosz jako członek kapituły katedralnej z narażeniem wolności osobistej i utraty majątku popierał kandydaturę Jakuba Sieneńskiego, zwolennika idei kardynała, na stanowisko biskupa krakowskiego, występując tym samym przeciw kandydatowi króla Janowi Gruszczyńskiemu. Przyplacił to kilkuletnim wygnaniem z Krakowa i utratą majątku w latach 1461–1463, chroniąc się w tym czasie u zaprzyjaźnionych rodzin w Melsztynie i w Wiślicy.

Kazimierz Jagiellończyk przywrócił Długosza do łask i majątności, znając skuteczność jego działań dyplomatycznych, potrzebnych w obliczu wojny toczonej z zakonem krzyżackim w latach 1454–1466. Kanonik rychło przystąpił do układania warunków drugiego pokoju toruńskiego. Nie był to jedyny przejaw poprawy relacji króla z Długoszem. W 1467 r. monarcha powierzył mu wychowanie swoich synów, a przez następne 10 lat zlecał trudne i ważne misje dyplomatyczne<sup>7</sup>.

Działania i podróże dyplomatyczne warte są wspomnienia, bo choć nie stanowią zasadniczej treści rozważań w tym tekście, stwarzały polskiemu historykowi możliwość nawiązywania i podtrzymywania kontaktów ze środowiskami liczących się wówczas ośrodków władzy politycznej, skupiających także elity intelektualne Bazylei, Rzymu, Wiednia, Pragi czy Budapesztu, w tym przedstawicieli humanizmu i renesansu. Trudno odpowiedzieć jednoznacznie na często powracające w dyskusjach historycznych pytanie, czy Długosza należy uznać za

---

<sup>6</sup> Oboczna forma zapisu nazwiska Aleksandra Przezdzieckiego przez „ż” pojawiła się zarówno na kartach tytułowych niektórych prac jego autorstwa, jak i w późniejszych opracowaniach. Pisownia „Przezdziecki” wydaje się jednak dominująca w przeszłości i preferowana przez współczesnych biografów XIX-wiecznego mediewisty (przyp. red.).

<sup>7</sup> Długosz odbył w służbie Oleśnickiego i Kazimierza Jagiellończyka ponad 10 podróży dyplomatycznych. Jedną z nich – wyprawę do Palestyny w 1449 r., którą Długosz odbywał ze swoim krewnym, profesorem Akademii Krakowskiej Janem Elgotem – miała jednocześnie charakter intencjonalny. W trakcie wędrowki kronikarz zatrzymał się na dworze w Wiedniu, gdzie spotkał się z Eneaszem Sylwiuszem Piccolominim, wybitnym humanistą i późniejszym papieżem Piusem II, wcześniej zdecydowanie nieprzychylnym Polsce.

obrońcę idei średniowiecznych, czy też raczej za przedstawiciela początków renesansu. Pod względem zakresu rzeczowego i jakości podejmowanych i ukończonych prac był on człowiekiem renesansu. Natomiast w kwestiach kościelnych, takich jak relacje papieża i soboru czy władzy kościelnej i świeckiej, albo rozumienia herezji pozostawał bliższy doktrynie średniowiecznej, co przejawiało się także w jego twórczości. Być może dlatego Kazimierz Jagiellończyk, doceniając intelektualne i moralne walory Długosza, na drugiego nauczyciela swoich synów powołał Filipa Kallimacha (Buonaccorsiego), ponad 20 lat młodszego od polskiego historyka, skłóconego z Kurią Rzymską banitę, który na terenie Polski znalazł schronienie i uznanie jako humanista, początkowo u arcybiskupa lwowskiego Grzegorza z Sanoka, a potem na dworze krakowskim. Kallimach uczył dzieci króla, w tym Jana i Aleksandra, języków klasycznych – przede wszystkim łaciny.

#### ELEMENTY PAŃSTWOZNAWSTWA W PRACACH DŁUGOSZA

W historii statystyki przyjmuje się, że państwowznawstwo, czyli wiedza o państwie polegająca na gromadzeniu danych liczbowych i opisie stanu państwa na podstawie tych danych, stanowiła jeden z nurtów poznania poprzedzających wyodrębnienie statystyki jako nowoczesnej nauki. Niewątpliwym pionierem tak rozumianego państwowznawstwa w Polsce był Długosz (Kuklo, 2017, s. 24 i 25)<sup>8</sup>.

Pierwsza księga *Annales...*, zatytułowana *Chorographia Regni Poloniae*, stanowi geograficzny opis kraju, uwzględniający przede wszystkim rzeki, położone nad nimi miasta, wybrane jeziora i góry. Choć w opisie tym nie ma wielu danych liczbowych, zawiera on ok. 1 tys. nazw rzek, jezior, miejscowości i gór (podanych w języku polskim, mimo że cały tekst napisany został po łacinie) leżących w obrębie XV-wiecznej Polski lub w jej bliskim sąsiedztwie (Jackowski i Sołjan, 2004, s. 261). Na początku opisu hydrograficznego Długosz wymienił siedem rzek nazywanych głównymi, do których należały: Wisła, Odra, Warta, Bug, Dniestr, Niemen i Dniepr, następnie zaś podał ich dopływy. W opisie Długosza rzeki pełniły funkcję swoistych współrzędnych geograficznych, względem których kronikarz lokalizował inne obiekty (Rott). *Chorographia...*, wysoko ceniona w przeszłości i współcześnie przez przedstawicieli nauk geograficznych (Bujak, 1925, s. 91), dla jej autora była niezbędna jako rozpoznanie sceny, na której rozgrywały się wydarzenia historyczne.

Znacznie więcej charakterystyk, które można traktować jako elementy państwowznawstwa, znajduje się jednak w *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis* niż w *Annales...* Część mediewistów poprzedza tytuł tego dzieła skrótowo „tzw.”,

---

<sup>8</sup> W opracowaniach na temat historii statystyki jako najwcześniejsi twórcy prac z zakresu państwowznawstwa są wymieniani: poeta i dyplomata Giovanni Botero (1544–1617), intelektualista, medyk i praktyk nauk politycznych Herman Conring (1606–1681) i matematyk Gottfried Achenwall (1719–1772). Wszyscy oni żyli od 100 do 300 lat po Długoszu (zob. m.in. Ostasiewicz, 2012, s. 33).

wskazując, że nie pochodził on z kancelarii Długosza, lecz prawdopodobnie został dodany przez kopistę opracowania kilkadziesiąt lat później (Kuraś, 1966, s. 6; Plisiecki, 2017, s. 10). Zachowały się trzy części pracy znanej dziś jako *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*.

Część pierwsza zawiera rejestry beneficjów związanych z katedrą krakowską oraz opisy (inwentarze) uposażeń 11 małopolskich kolegiat. Treścią części drugiej są inwentarze i rejestry uposażeń i dziesięcin, czyli dochodów kościołów parafialnych na terenie diecezji (Kowalski, 2016, s. 105). Powstawały one w wyniku swoistej autolustracji prowadzonej według jednakowych zasad dla wszystkich jednostek, ale dokonywanej w różnych terminach. Część trzecia przedstawia opisy dóbr i uposażeń klasztorów położonych w obrębie diecezji<sup>9</sup>.

Poszczególne części *Liber beneficiorum...* zostały spisane w latach 1440 i 1470–1478 (Kowalski, 2016, s. 106) z wykorzystaniem dokumentów potwierdzających nadania w przeszłości dóbr i uposażeń kościołom i klasztorom w diecezji krakowskiej. Z perspektywy historii statystyki największe znaczenie w tym dziele mają treść zapisu, jego pełność i poprawność, w tym także jednorodność i wiarygodność. Długosz dążył do spełnienia przynajmniej niektórych z wymienionych warunków, dlatego sporządził specyficzny kwestionariusz rzeczowy, który miał zostać wypełniony dla wszystkich miejscowości i osad w diecezji krakowskiej, a w połowie XV w. było ich ok. 5 tys. (Kuraś, 1966, s. 47). Diecezja krakowska była wówczas największa w Polsce, obejmując terytorium od Karpat (Beskidów) na południu po Pilicę i Bug na północy, a od Bytomia i Górnego Śląska na zachodzie po Wisłok i Bug na wschodzie (Mitkowski, 1988, s. 23).

W *Liber beneficiorum...* zapisywano także beneficja klasztorów z diecezji krakowskiej leżące poza jej obszarem. Tak było np. z częścią włości pabianickich leżących w ziemi sieradzkiej (Kowalski, 2016, s. 110). Wykonanie pracy nad tak ambitnym dziełem, nawet jeśli było rozłożone na lata, przekraczało możliwości jednego człowieka. Długosz dobrał sobie współpracowników z grona notariuszy kapituły krakowskiej i kolegiat diecezjalnych, niemniej do jego śmierci dla ok. 1/4 miejscowości istniejących *de facto*, a nie tylko z nazwy w diecezji krakowskiej nie wprowadzono zapisów. Dotyczyło to przede wszystkim beneficjów parafialnych (Kowalski, 2016, s. 105; Kuraś, 1966, s. 47). Statystyczny wymóg pełności materiału, a tym samym pełności zapisu, nie został zatem w *Liber beneficiorum...* dotrzymany.

Kwestionariusz stworzony przez Długosza zawierał pytania dotyczące następujących charakterystyk, podanych dalej w sposób nieuporządkowany:

---

<sup>9</sup> W literaturze przedmiotu można spotkać odmienne numeracje tomów lub poszczególnych części *Liber beneficiorum...* W tym artykule przyjęto numerację stosowaną przez Przeddzieckiego, wydawcę dzieła w 1863 r.; taki sam podział przyjął Jerzy Wyrozumski (1980, s. 42). Jednakże np. biogram Jana Długosza w *Słowniku biograficznym statystyków polskich* podaje, że dzieło składa się z czterech tomów (GUS, 1998, s. 79). Różnica wynika z odmiennego podziału treści dzieła w poszczególnych wydaniach.

- nazwa miejscowości (w wybranych przypadkach Długosz umieszczał obok nazwy krótki opis historyczny danej miejscowości);
- parafia, do której miejscowość należała – parafie były jednostkami administracji zarówno kościelnej, jak i państwowej, z których składały się powiaty;
- nazwisko i herb właściciela wsi lub folwarku (jeśli istniał);
- liczba gospodarstw chłopskich (kmiących);
- powierzchnia gospodarstw kmiących w łanach (1 łan odpowiadał 17,06 ha);
- folwark (jeśli istniał);
- powierzchnia folwarku (jeśli istniał), liczba łanów rycerskich (gruntów zarządzanych bezpośrednio przez ich właściciela);
- liczba młynów wraz z polami przy młynach;
- liczba karczm wraz z polami przy karczmach;
- liczba zagród (nie kmiących) wraz z polami przy zagrodach;
- szacowana wartość dziesięciny wyrażona pieniędziem;
- rodzaj dziesięciny, np. snopowa, konopna, pienne;
- odbiorca, czyli beneficjent dziesięciny.

Wypełnione opisowo formularze według podanych charakterystyk, zagregowane do poziomu parafii, dekanatów, powiatów, archidiaconatów lub innych jednostek, wreszcie także w skali całej diecezji, mogłyby stanowić (przy spełnieniu warunku kompletności materiału i zapisu) podstawę do analizy sytuacji gospodarczej obszaru. Wyniki takiej analizy można byłoby traktować jako element państwowostwa.

W dotychczasowych badaniach dane z *Liber beneficiorum...* były częściej traktowane jako materiał do ocen źródłoznawczych lub analizowane zgodnie z celami przyjętymi przez autorów dzieła. Relatywnie rzadko natomiast stanowiły przesłankę dla rozpoznawania sytuacji gospodarczej regionu lub kraju w danym okresie, mimo potencjalnych możliwości w tym względzie (Kowalski, 2016, s. 103–125; Plisiecki, 2012, s. 15–302). Niepełność zapisów na arkuszach z nazwami miejscowości lokowanych w księgach uposażenia, zwłaszcza w części dotyczącej parafii, wynikała – przy właściwej koncepcji tworzenia tych ksiąg – z opóźnień w pozyskiwaniu danych zgodnie z wymogami kwestionariusza bądź w ogóle niedostarczania ich przez probostwa. Okoliczności te stanowiły przyczynę ciągłego uzupełniania zapisów na pustych kartach *Liber beneficiorum...* obok wprowadzonych już nazw miejscowości. Sytuacja taka utrzymywała się jeszcze przez kilka lat po śmierci Długosza. W rezultacie poszczególne zapisy dla części miejscowości przedstawiały ich stan majątkowo-gospodarczy w różnych latach.

„Mimo pewnych błędów” – pisał współczesny mediewista, analizując pracę Długosza i wykorzystywane przez niego źródła (Kowalski, 2016, s. 124) – „nieuniknionych w tak ogromnym przedsięwzięciu *Liber beneficiorum...* cechuje wysoka wiarygodność podawanych informacji”.



## PODSUMOWANIE

Omawiane dzieło w powiązaniu z analogicznymi rejestrami lub inwentarzami uposażeń kościelnych w diecezjach poznańskiej i wrocławskiej, sporządzanymi w zbliżonym okresie, stanowi ważne źródło w badaniach państwowznawczych dotyczących historii gospodarczej kraju u schyłku średniowiecza. Podobną opinię wyrazili przed ponad 125 laty autorzy wspomianej już biografii Długosza, pisząc:

Ta szczegółowość i rozległość dat uczyniła też z *Liber beneficiorum*... jedyny w swoim rodzaju, tak wczesny a zupełny obraz statystyczny całego obszaru kraju, który podówczas diecezją krakowską stanowił. Jest to wierny a tak wielkiej dla historii doniosłości, nie tylko obraz kościoła i jego niezmiernego majątku ale zarazem obraz ówczesnego gospodarstwa, obraz ówczesnego społeczeństwa, jego osiedlenia się, jego zamożności i pracy, jego wreszcie organizacji [...]. Jakiej usilności wymagało zebranie tylu statystycznych wykazów, oceni każdy kto wie, jak dzisiaj trudno mimo wszelkich przymusowych środków otrzymać je w przybliżonym komplecie (Bobrzyński i Smolka, 2015, s. 210).

## BIBLIOGRAFIA

- Bobrzyński, M., Smolka, S. (2015). *Jan Długosz, jego życie i stanowisko w piśmiennictwie*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- Bujak, F. (1925). Długosz jako geograf. W: F. Bujak, *Studia geograficzno-historyczne* (s. 91–105). Warszawa: Gebethner i Wolf.
- Bukowski, W. (2016). Krąg rodzinny Jana Długosza. W: L. Korczak, M. D. Kowalski, P. Węcowski (red.), *Jan Długosz (1415–1480). Życie i dzieła* (s. 13–70). Kraków: Towarzystwo Wydawnicze Historia Iagellonica.
- GUS. (1998). *Słownik biograficzny statystyków polskich*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny, Polskie Towarzystwo Statystyczne.
- Dąbrowski, J. (2003). *Jan Długosz. Bitwa grunwaldzka (z historii Polski)*. Wrocław: Ossolineum.
- Grodecki, R., Zachorowski, S., Dąbrowski, J. (2011). *Dzieje Polski średniowiecznej* (wyd. 2). Kraków: Universitas.
- Jackowski, A., Soljan, I. (2004). Jan Długosz jako geograf. W: B. Izmailow (red.), *Prawda – człowiek – Bóg* (s. 253–262). Kraków: Uniwersytet Jagielloński. Pobrane z: [https://denali.geo.uj.edu.pl/publikacje,000067?&menu=3&lang=1&nr=000067\\_29&brf=summary](https://denali.geo.uj.edu.pl/publikacje,000067?&menu=3&lang=1&nr=000067_29&brf=summary).
- Koczerska, M. (1997). Kto jest autorem „Żywotu Długosza”? W: A. Radziwiński, A. Supruniuk, J. Wroniszewski (red.), *Venerabile, nobiles et honesti. Studia z dziejów społeczeństwa Polski średniowiecznej* (s. 507–520). Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika.
- Kowalski, M. D. (2016). Źródła i wiarygodność informacji w *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis* Jana Długosza. W: L. Korczak, M. D. Kowalski, P. Węcowski (red.), *Jan Długosz (1415–1480). Życie i dzieła* (s. 103–125). Kraków: Towarzystwo Wydawnicze Historia Iagellonica.
- Kukło, C. (2017). Polska myśl i praktyka statystyczna do końca XVIII wieku. W: F. Kubiczek (red.), *Statystyka Polski. Dawniej i dzisiaj* (s. 19–66). Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- Kuraś, S. (1966). *Regestrum Ecclesiae Cracoviensis. Studium nad powstaniem tzw. Liber beneficiorum Jana Długosza*. Warszawa: PWN.

- Mitkowski, J. (1988). *Jan Długosz* (wyd. 2). Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Ostasiewicz, W. (2012). Rozwój myśli statystycznej w Polsce w XIX wieku. *Przegląd Statystyczny*, 59 (numer specjalny 1), 33–46.
- Plisiecki, P. (2012). *Relacje dziesięcinnie w dekanacie Kije według tzw. Liber beneficiorum Jana Długosza*. Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski.
- Plisiecki, P. (2017). Uposażenie klasztoru św. Brygidy w rękopisie Regestrum Ecclesiae Cracoviensis (tzw. Liber beneficiorum Jana Długosza). *Teka Komisji Historycznej*, 9–22.
- Przeddziecki, A. (red.) (1863–1864). *Joannis Długossii Senioris Canonici Cracoviensis Opera Omnia, 7–9, Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis nunc primus e codice autographo editus*. Cracoviae: Ex typographia Kirchmajeriana.
- Rott, D. *Chorografia Jana Długosza*. Pobrane z: <http://staropolska.pl/sredniowiecze/opracowania/Chorografia.html>.
- Smółucha, J. (2016). Działalność dyplomatyczna Jana Długosza. W: M. Gogola, J. Książek (red.), *Jan Długosz herbu Wieniawa (1415–1480)* (s. 67–75). Wieluń: Muzeum Ziemi Wieluńskiej.
- Wyrozumski, J. (1980). *Historia Polski do roku 1505*. Warszawa: PWN.
- Wyrozumski, J. (2006). 55 lat pracy nad krytyczną reedycją dziejów Polski Jana Długosza. *Nauka*, 13(2), 153–166.
- Wyrozumski, J. (2016). Jan Długosz – ojciec historiografii polskiej. W: M. Gogola, J. Książek (red.), *Jan Długosz herbu Wieniawa (1415–1480)* (s. 27–37). Wieluń: Muzeum Ziemi Wieluńskiej.